

ЗМОВА КАТІЛІНИ ЯК ПРИКЛАД КРИЗИ РИМСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Ігнатюк Діана,

здобувачка вищої освіти першого рівня
історичного факультету
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
dianaignatuk0@gmail.com

Науковий керівник: **Секо Ярослав,**

кандидат історичних наук, доцент
кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

У римському житті II–I до н.е. – I н.е. відбулись істотні суспільно-політичні зміни, що призвели до занепаду Римської республіки і встановлення системи принципату. Це був період найбільш явних кризових явищ у соціальних та політичних інституціях держави, зумовлений зростанням її впливу та колонізаторських апетитів у Середземномор'ї. Проблема відсутності державних перетворень найбільш виразно прослідковується у тогочасних повстаннях, що виникали систематично і були яскравим свідченням кризи Римської республіки. Одним з найбільш відомих була змова Катіліни.

Заколот Катіліни – це спроба державного перевороту у 63 році до н.е., здійснена римським патрицієм Луцієм Сергієм Катіліною, разом із частиною римського нобілітету, незадоволеного наявним станом справ. Змова була окремим випадком, з своїми причинами, приводом і наслідками, однак в повній мірі характеризувала систему закономірностей, що виходили із стану тогочасної римської держави.

Змова Катіліни була найбільш висвітленою, з точністю до окремих деталей, подією в історії I ст. до н.е. Її описує Гай Саллюстій Крісп у «Змові Катіліни». Також відомі викривальні промови Ціцерона, чотири так звані «катілінарії».

Передувала змові невдача Катіліни на консульських виборах 63 р. до н.е. Вони засвідчили перемогу «*homo novus*» в особі Ціцерона, проти коаліції патрициїв Антонія та Катіліни, переконаних в необхідності для консула відповідного походження, що відповідало основі римлянина – «*mos maiorum*» (звичаям предків). Ціцерон відстоював притаманну римському суспільству моральність, і зміг перемогти, апелювавши до злочинів Катіліни, хоч знаходився в менш вигідному становищі, адже

підтримував Помпея, зростання впливу якого було неадекватним для сенату. Ця перемога також висвітлювала політичні суперечності цього часу.

Після справи з підкупамі Катіліна втрачає можливість отримати консульську посаду законно. Він планує політичні вбивства і збройні повстання, однак ці наміри викривають. Ціцерон, наділений на той час надзвичайними повноваженнями, скликає сенат, на якому виголошує промову проти лідера змовників і викриває змову. Катіліна приймає рішення про добровільне вигнання з Риму, згодом він приєднується до Гая Манлія і розпочинаються збройні протистояння. Катіліну оголошують ворогом держави.

Цікавим в контексті дослідження буде склад повстанців, котрий відображав настрої, що побутували в суспільстві і політиці I ст. до н.е. Розуміння громадянського суспільства, як основи і рушійної сили республіки, є важливим коли справа стосується функціонування її державних інституцій.

Луцій Сергій Катіліна згуртував біля себе таких самих відчайдушних людей, як він сам – сулланців, нобілітет, аристократів. Однак їхні характери, доля, прагнення та й зрештою причини підтримки змови були абсолютно різними. Це суперечить популярній тезі про величезні борги змовників, через їхню неабияку розпустність та тягу до розкоші. Звісно боргова проблема була, ця тема прослідковується впродовж усієї змови і сам Катіліна використовував її задля збільшення числа прихильників, називаючи серед прагнень скасування боргів та проведення проскрипцій. Однак вона не пояснювала усього, від того такий висновок можна назвати поверхневим та недостатнім.

Зовсім не дивним є достатньо упереджений погляд на склад змови, через відсутність альтернативних суджень серед античних авторів. Ціцерон, використовуючи різні маніпуляції і пропаганду при викритті змови, апелював до аморальності змовників та їх лідера. У своїх викривальних промовах він перераховує ряд злочинів Катіліни, включаючи ранні політичні заворушення, розбій і вбивство дружини. Учасникам повстання інкримінувалось заперечення будь-якої подобі моралі. Ціцерон говорив: «У цій зграї знаходяться всі гравці, всі розпусники, усі брудні та безсоромні люди.» (Cic. *Orationes In Catilinam*, II, 7) Саллюстій також подавав змовників критично, звертаючись до моральних вад.

Еріх Грюен називає повстанців змішаними. Дослідник пише, що цілеспрямовану мету змовників неможливо визначити через їх різноманітність. Серед учасників він називає senatorів, які приєднувалися до заколоту, щоб отримати посади, у яких їм раніше відмовили; еквітів, що прагнули до політичної влади; нащадків занепалих аристократичних

родів; бізнесменів із засобами та зв'язками, які сподівались на можливість фінансових спекуляцій у період змови [2, с. 422].

Участь рабів у змові не передбачалась. Саллюстій дещо суперечливо висловлюється, про намагання залучити Катіліною ледь не усіх жителів Риму та рабів у тому числі. Однак це була лише спроба описати його негативні риси більш гіперболізовано. Узагалі серед прихильників Катіліни були і такі, хто рекомендував залучення цього прошарку, однак для нього, як римського патриція, вважалось негідним залучати НЕ-громадян. Катіліна планував прихід до влади нової політичної фракції, на чолі з собою та своїми прихильниками, повноправними громадянами, і саме це вже робило неможливим перетворення його планів на рух, подібний повстанню Спартака.

Ціцерон також не згадує рабів у викривальних промовах, а таке не можливо за їх реальної залученості: консулу було важливо максимально дискредитувати змовників, як таких, що не відповідають ідеалу римського громадянина, щоб легалізувати будь які дії в подальшому придушені заколоту і згуртувати навколо себе громадськість.

Справжню основу сил Катіліни склали колишні ветерани Сулли, що пояснювалось так і не вирішеною аграрною проблемою, нереалізованим потенціалом і наявними борговими зобов'язаннями, внаслідок аграрних невдач. Оскільки вони були колишніми солдатами, то не мали аграрного досвіду. Ці люди, як пише Еріх Грюен, добре збагатились за рахунок громадянських потрясінь: вони не вміли по іншому і вже розуміли, що їм може дати вдала змова. Вони не цікавились політичними цілями лідерів заколоту, а розраховували покращити власне становище за рахунок нього, тому були не проти вдатись до меча [2, с. 424].

Загалом Катіліна і його найближчі союзники не мали чіткої програми дій, і використовували різні популярні гасла, що залучало до руху прихильників абсолютно різного соціального стану. Плебс і селяни, що страждали через відмову уряду надати землю, високу орендну плату і погані умови життя могли охоче пристати на пропаганду, яка закликала до зміни режиму. Залучення маргінальних верств та іноземців теж не заперечувалось. Щоб досягти поставлених цілей Катіліні потрібна була чисельна група людей.

Настільки широке коло залучених верств дає нам розуміння про проблеми і прагнення кожної з них, які у тій чи іншій мірі не були вирішені сенатом, муніципалітетами та іншими політичними інституціями. А оскільки цей період в історії римської республіки характеризується чи не найбільшою кількістю подібних прецедентів (повстань, громадянських війн, політичних змов), це багато говорить про наявні проблеми у державній структурі загалом, ніж про управлінські невдачі конкретної політичної еліти в особі консулату. Рим розширився територіально, зросло число рабів та, що важливіше, громадян, а

магістрати залишилися на тому стані політичного розвитку, коли могли обслуговувати лише центр та найближчі околиці.

Саллюстій називає політичний стан справ у Римі того часу найганебнішим за всю історію країни. Він зазначає, що на той час влада римського народу перебувала у найжалюгіднішому стані [3, с. 86–87]. Тут важливо зазначити кризу суспільних інституцій, що була характерна для періоду пізньої республіки.

Саллюстій говорить про монополізацію влади в сенаті, вкладаючи в промову Катіліни такі слова: «після того, як групка впливових людей підім'яла під себе владу та закон у державі; решта, себто ми, здібні і чесні, знатні і незнатні, перетворилися на натовп без впливу, без найменшої ваги». Він говорить, що держава не є здоровою, бо здорова держава такого не передбачає [3, с. 68]. *Res publica Romana* означала «спільну справу народу Риму», управління нею мало ґрунтуватись на цьому принципі. Такою була початкова ідея, однак вона перестає працювати. З розширенням республіки до кордонів імперії, спотворюються початкові поняття. Політична еліта розширює межу власних владних апетитів. Громадян, що можуть впливати на політику тепер надто багато, аби не звужилось коло тих, що справді впливають.

Крім того суттєво зріс також рівень політичного насильства, що говорить про відсутність єдності в суспільстві. Повертаючись до республіки, як спільної справи кожного, варто зазначити, що методів реагування на внутрішні конфлікти її устрій не передбачав, адже їх, як таких, не повинно було виникати між громадянами. Магістратури з надзвичайними повноваженнями за своєю суттю були більше монархічними ніж республіканськими. Вони тимчасово надавали певній особі надзвичайні повноваження, а звикнувши до повноти влади – вона вже не хотіла від неї відмовлятися і прагнула зберегти її у будь-який спосіб. Держава, яка не передбачала одноосібного управління нею, зіткнулась із прагненням його закріпити і тому не могла вже існувати із незмінним політичним устроєм.

Як зазначає Саллюстій, основи моралі республіканського суспільства також похитнулись через збагачення, жадібність і прагнення до влади, які стали наслідком завоювань у Середземномор'ї та знищення головних суперників Риму. В таких умовах не уникнути численних повстань та змов, які викривали кризові явища в державі.

Причини змови Катіліни тісно пов'язані з кризою Римської республіки, яка проявлялася у загостренні соціально-економічних суперечностей, політичній нестабільності, спотворенні поняття доступу громадян до влади, закріпленні монополії у політичних рішеннях серед певної групи людей в сенаті, що по суті означало зменшення його ролі і використання як політичного інструменту.

Відсутність розвитку і невідповідність державних інституцій поточному стану справ, а також протистояння між оптиматами та популярями створили сприятливий ґрунт для повстань. Також кризу римської республіки супроводжували маніпуляції громадською думкою та політичною системою, практики розкрадання преторами і управліннями ввірених їм провінцій, та проведення за допомогою цих коштів своєї передвиборчої компанії, корупція. Катіліна використав цю кризу, обіцяючи задовольнити прагнення пригноблених, що зробило його змову не лише особистою авантюрою, а символом.

Змова Катіліни завершилася її придушенням: частину змовників було страчено за рішенням сенату без попереднього суду, а сам Катіліна загинув у бою під час спроби збройного спротиву, що поклало край спробі насильницького перевороту, але водночас викрило кризу республіканського порядку.

Зрештою сама змова Катіліни по суті не є винятковою подією, однак вона виявила серйозні проблеми у державному управлінні. Е. Грюен вважав наступним чином «... подія не похитнула основи держави. змова, по суті, зміцнила усвідомлення спільної зацікавленості в порядку та стабільності.» Змова звертала увагу на низку справжніх соціальних вад, які раніше не виражались так ефективно. Скарги, висловлені змовниками, були доведені до громадськості і політична еліта визнала користь реагування на потреби, виявлені у справі Катіліни» [2, с. 431–432].

Змова, як і механізм її придушення, нехтувала елементарними громадянськими свободами, що говорить про неможливість для неї в умовах римського суспільства досягти позитивних результатів. Важливою частиною політичного життя у римлян є звичка боротись з будь-якою обставиною законними методами, однак обидві сторони цим знехтували. Катіліна втратив основну частину підтримки, бо вдався до «терористичних» методів боротьби, а Ціцерон позбавив життя римських громадян, без попереднього суду. Через це від першого відвернувся плебс та більша частина прихильників, а другому довелося покинути Рим, також він був позбавлений промови по завершенню консульства.

Висновки. Змова Луція Сергія Катіліни є одним з численних прикладів проблем Римської республіки. Вона демонструє нам кризові явища, що проявлялись в відсутності розвитку, тяжінні до монополізації влади, не працюючі і не відповідні в умовах розширення Риму державні інституції(магістратури і коміції) і, що не менш важливо, суспільні політичні настрої, що побутували в Римі того часу. Щодо її ролі в політичній історії Риму можна дискутувати, однак змова виявила і привернула увагу до багатьох проблем громадян на даному етапі існування держави, що поглибило розуміння істориками тогочасних політичних процесів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Cic. Orationes In Catilinam, II, 7.
2. Gruen, Erich. The last generation of the Roman republic. Berkeley: University of California Press, 1995. 596 с.
3. Саллюстій. Змова Катіліни. Львів: Апріорі, 2020. 140 с.
4. Берд М. SPQR. Історія давнього Риму. К.: BookChef, 2019. 288 с.
5. The Cambridge Ancient History. V. 9.